

خصوصیات زیستی — اجتماعی نوجوانان دختر دانش آموز مشهد^۲

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بومی سازی اطلاعات مربوط به روان‌شناسی رشد صورت پذیرفته است. روش پژوهش توصیفی از نوع زمینه‌یابی است. نمونه تحقیق ۲۴۰ دانش آموز دختر مقاطع راهنمایی و متوسطه می باشد که به روش خوشه‌ای انتخاب گردیدند. ابزار جمع‌آوری اطلاعات شامل پرسشنامه‌ای است که از دوازده بخش تشکیل شده است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که مهمترین تغییر زیستی یعنی بلوغ در دامنه سنی دوازده تا چهارده سالگی رخ می‌دهد، نوجوانان بیشترین اطلاعات خود را در این زمینه از والدین دریافت می‌کنند و واکنش آنها در قبال بلوغ توأم با ترس بوده است. در زمینه بررسی خصوصیات اجتماعی‌شان، مسافرت و گردش را جزء بهترین سرگرمیهای خود می‌دانند و از این‌که والدینشان آنها را به چشم کودک ببیند و مورد تمسخر و سرزنش قرار بگیرند، اعلام نارضایتی کرده‌اند. بیشترین تأثیرپذیری را نوجوانان از والدین خود داشته‌اند و سپس دوستان چنین نقشی را ایفا

۱- دانشیار دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه فردوسی مشهد.

۲- مقاله مذکور برگرفته از طرح پژوهشی است که با همین عنوان از سوی معاونت پژوهشی دانشگاه فردوسی مشهد به مولف واگذار شده است.

کرده‌اند. در محیط تحصیلی، نمره کم دادن و تبعیض گذاشتن معلمان از جمله عواملی است که آنها را ناراحت می‌کند.

مقدمه

در چرخه تحول روانی آدمی مرحله مهمی وجود دارد که بین دوران کودکی و بزرگسالی قرار می‌گیرد و به دوره نوجوانی موسوم است. نوجوانی اساساً یک مرحله تغییر بدنی و فیزیولوژیک است. این رشد و تکامل پایه و اساس نضج عاطفی، اجتماعی، ذهنی و اقتصادی است، به صورتی که رشد بدنی تاثیر عمیقی در شخصیت و سازگاریهای اجتماعی نوجوان دارد. تکامل بدنی در این دوره از قانونهای عمومی رشد پیروی می‌کند (قمی‌فر، ۱۳۷۸) در واقع پیش از آن‌که بلوغ آغاز شود، تغییرات فیزیولوژیک این دوره شروع می‌شود. این تغییرات در زمینه رشد بدنی، هورمونی و مغزی در افراد مختلف به صورتهای متفاوتی است و تحول آنها در همه افراد یکسان نیست. دو اصل پایه‌ای تداوم رشد و تفاوت‌های فردی در این جنبه از رشد، همانند جنبه‌های عاطفی، شناختی، و اجتماعی رشد پابرجاست. اصل دیگر رشد، یعنی تغییرپذیری و نیز اصل تأثیر و تأثر متقابل را می‌توان در رشد جسمی و جریان تغییرات بدنی آدمی مشاهده کرد (لطف‌آبادی، ۱۳۷۸). در آغاز نوجوانی، اغلب کودکان به دوره سریعی از رشد جسمانی (جهش نموی نوجوانی)^۱ گام می‌گذارند که با رشد تدریجی اندامهای تناسلی و ویژگیهای جنسی ثانوی همراه است. این تغییرات طی یک دوره تقریباً دوساله رخ میدهند و با بلوغ جنسی به اوج می‌رسند. نشانه بلوغ جنسی، نمایان شدن نطفه‌های زنده در ادرار پسران و شروع قاعدگی در دختران است و دامنه رسیدن به آن در هر دو جنس بسیار گسترده است، اما پسرها به‌طور متوسط دوسال دیرتر از دختران به جهش نموی و بلوغ می‌رسند (اتکینسون^۲ و همکاران، ۱۳۷۳). از دیدگاه جامعه‌شناسی، بلوغ و نوجوانی به صورت تغییر تندیس غیر مستقل و غیر مسوول کودک به تندیس مستقل و مسوول بزرگسال تعریف می‌شود. این تعریف، منحصراً اجتماعی است؛ در تعبیر اجتماعی، تغییرات رفتاری دوران بلوغ به علت‌های درونی مانند تغییرات هورمونی و یا تغییرات ناشی از تشدید فشارهای غریزی نسبت داده

1. Adolescent growth spurt

2. Atkinson, R. L.

نمی‌شوند، بلکه تأکید بر علت بیرونی، یعنی علت خارجی و محیطی است (احدی ۱۳۷۶). بدون تردید نوجوانی از جمله مهمترین و حساس‌ترین دوره‌های تحول زندگی آدمی محسوب می‌شود. در این دوران هویت انسان شکل کامل به خود می‌گیرد، اگر چه زیربنای آن، دوره‌های قبل رشد تلقی می‌شود. بنابراین، سرمایه‌گذاری دقیق تربیتی بر روی رشد کودکی تا نوجوانی، نقش بسیار اساسی در شکل‌گیری هویتی شایسته ایفا خواهد نمود تا آینده سلامت روانی فرد تضمین گردد. لذا براساس این اصل که همیشه پیشگیری، مقدم بر درمان می‌باشد و کار درمان سخت و گاهی غیر ممکن است، در این پژوهش تلاش شده است تا با بررسی خصوصیات زیستی - اجتماعی دوره‌ای حساس از زندگی، یعنی نوجوانی، اطلاعاتی مفید و ارزشمند را در اختیار والدین، نوجوانان، روان‌شناسان، روان‌پزشکان و متخصصان تعلیم و تربیت قرار داد. بنابراین، خصوصیات مذکور در قالب جزئیات آن یعنی هویت فردی و خانوادگی، سن بلوغ و نحوه واکنش به آن، راههای کسب اطلاعات در مورد بلوغ، علایق و سرگرمی‌ها، مشاغل و کتب مورد توجه، روابط والدین - نوجوان، تأثیر پذیری از دیگران و دلایل احتمالی نارضایتی از محیط تحصیل مورد بررسی قرار گرفته است.

پیشینه پژوهش

طبق بررسیهای انجام گرفته مشخص شده است که پژوهش مشخصی با این عنوان در سطح استان صوزت پذیرفته است، لیکن در ذیل به تعدادی از پژوهشهای انجام شده که به نوعی با موضوع مورد پژوهش ارتباط دارند اشاره می‌شود.

اخوان کرباسی و همکاران (۱۳۷۶)، تحقیقی را با عنوان بررسی شروع علائم بلوغ در بین دختران دانش‌آموز شهر یزد انجام دادند. در این مطالعه متوسط سن تبارک (رشد جوانه پستان) $10/4$ سالگی و متوسط سن منارک (قاعدگی) ۱۲ سالگی به دست آمد. حداقل سن شروع تبارک، ۷ سالگی و بیشترین شیوع آن در سن ۱۱ و ۱۰ سالگی می‌باشد. کمترین سن منارک، ۸ سالگی و بیشترین شیوع آن در سن ۱۲ سالگی است.

- صباغ (۱۳۷۶)، در تحقیق خود با عنوان بررسی علائق دانش‌آموزان شهر اهواز به این نتایج دست یافته است. ورزش، تماشای تلویزیون و دیدن فیلمهای خارجی از علائق زیاد تا

بسیار زیاد نوجوانان می‌باشند. مسافرت، دیدن فیلمهای ایرانی، دید و بازدید از فامیل، دیدار از مسابقات ورزشی، سینما رفتن، اردو، مطالعه کتب غیر درسی، رفتن به پارک و گردش، معاشرت با دوستان، گوش دادن به موسیقی و سرودهای انقلابی از علایق متوسط تا زیاد برخوردار بودند.

فخرایی (۱۳۷۲)، در تحقیق خود با عنوان بررسی تأثیر زمینه‌های اقتصادی - اجتماعی و موفقیت تحصیلی بر گرایش‌های شغلی دانش‌آموزان دبیرستانهای شیراز به این نتیجه رسید که بین پایگاه اقتصادی - اجتماعی دانش‌آموزان و گرایش‌های شغلی آنها ارتباط معنی‌داری وجود دارد. بین موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان و گرایش آنها به سوی انتخاب مشاغل با وجهات شغلی و مشاغل هم‌هنگ با رشته تحصیلی و مشاغل علمی ارتباط معنی‌دار و مثبتی وجود دارد و بین جنسیت دانش‌آموزان و گرایش به سوی انتخاب شغل والدین و مشاغل قدرت‌زا، دولتی، فرهنگی، هنری و مشاغل با وجهات ارتباط معنی‌داری از نظر آماری وجود دارد. به‌طوری‌که دختران بیشتر از پسران به سوی انتخاب مشاغل فرهنگی، دولتی، هنری و مشاغل با مشخصه وجهات گرایش دارند. همچنین بین صمیمیت و محبت در خانواده و گرایش دانش‌آموزان به سوی مشاغل اجتماعی ارتباط معنی‌داری وجود دارد و نیز بین رشته تحصیلی و گرایش به سوی مشاغل دولتی، فرهنگی، هنری و امیدواری شغلی ارتباط معنی‌داری از نظر آماری وجود دارد. در نظر سنجی که توسط مرکز تحقیقات، مطالعات و سنجش برنامه‌های سازمان صدا و سیما (۱۳۷۳) از نوجوانان در مورد آرزوهای شغلی آنها به عمل آمد، اندکی بیش از نیمی از پاسخگویان به مشاغل رده بالا مانند پزشکی، مهندسی، استادی و خلبانی به عنوان آرزوهای شغلی خود اشاره کردند. طبق یافته‌های این نظر سنجی بیشتر پاسخگویان به دلیل جذابیتها و ویژگیهای شغل مورد نظر به آن علاقه داشته‌اند و تأثیر خواسته‌های خانواده را به انتخاب شغل خود بسیار مؤثر دانسته‌اند. در نظر سنجی که توسط مرکز تحقیقات، مطالعات و سنجش برنامه‌های سازمان صدا و سیما (۱۳۷۵) از نوجوانان تهران درباره الگوهای مورد پذیرش آنها به عمل آمد، چگونگی روابط نوجوانان با والدینشان ارزیابی شد. بررسی نوع روابط نوجوانان با والدینشان نشان می‌دهد که اکثر آنها با مادرانشان احساس نزدیکی بیشتر می‌کنند و

برای حل مشکلاتشان اغلب با او مشورت می‌کنند. اغلب پاسخگویانی که برخی از مسائل خود را با والدینشان در میان نمی‌گذاشتند، ترجیح می‌دادند که با دوستانشان صحبت کنند و پس از آن خواهر و برادر قابل اعتمادترین مرجع مشورتی بودند.

روشن، رسول زاده و آقا محمدیان (۱۳۷۵)، در تحقیق خود با عنوان بررسی خصوصیات اجتماعی نوجوانان تهران به این نتیجه رسیدند که مسائل اجتماعی دوران نوجوانی در سومین مقطع تحول این دوره ایجاد می‌شود و عمدتاً مبتنی بر محدود بودن بر گسترش روابط اجتماعی براساس شرایط دلخواه است؛ بعلاوه، ترس از جدایی والدین، از دست دادن دوستان مورد علاقه، مرگ والدین، شکست تحصیلی، عدم پذیرش توسط جنس مقابل از جمله مهمترین نگرانیهای اجتماعی آنها را تشکیل می‌دهد.

اهداف تحقیق

۱. آگاهی از برخی خصوصیات زیستی نوجوانان نظیر سن بلوغ جسمانی و واکنش آنها در قبال بروز این واقعه مهم؛
۲. آگاهی از برخی خصوصیات ناشی از تحول اجتماعی نوجوانان شامل علایق و سرگرمیها، روابط با والدین، میزان تأثیر پذیری از دیگران و رضایت از محیط تحصیل؛
۳. فراهم نمودن کتابهایی در زمینه رشد و تحول نوجوانان براساس یافته‌های پژوهش حاضر.

سؤالات تحقیق

۱. مهمترین تغییر زیستی نوجوانان در چه سنی بروز می‌کند؟
۲. نوجوانان اطلاعات خود را در زمینه بلوغ از چه راههایی کسب می‌نمایند؟
۳. نوجوانان چه واکنشی در قبال واقعه مهم بلوغ از خود بروز می‌دهند؟
۴. علایق و سرگرمیهای نوجوانان کدامند؟
۵. والدین چه نوع رابطه‌ای را با نوجوانان خود دارند؟
۶. میزان تأثیر پذیری نوجوانان از دیگران چقدر است؟
۷. میزان رضایت نوجوانان از محیط تحصیلی خود چقدر است؟

روش تحقیق

روش پژوهش توصیفی از نوع زمینه‌یابی است. جامعه آماری شامل کلیه نوجوانان دانش آموز دختر مقاطع راهنمایی و متوسطه شهر مشهد می‌باشد. نمونه مورد بررسی ۲۴۰ دانش آموز دختر مقاطع راهنمایی و متوسطه شهر مشهد می‌باشد که به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای از مدارس مختلف انتخاب گردیدند.

ابزار تحقیق

ابزار جمع آوری اطلاعات شامل پرسشنامه‌ای است که از دوازده بخش تشکیل شده و هر قسمت دارای سؤالات متعددی است و کلیه اطلاعات مورد نظر در خصوص ویژگیهای زیستی - اجتماعی نوجوانان را مشخص می‌سازد. پرسشنامه مذکور، به بررسی راههای کسب اطلاع نوجوانان راجع به مسائل مربوط به بلوغ، علائق و سرگرمیها، علاقه نسبت به مطالعه کتب مختلف و همچنین نسبت به مشاغل گوناگون، روابط نوجوانان با والدین، میزان تأثیرپذیری از دیگران، و همین‌طور نوع نارضایتی نوجوانان از محیط تحصیل می‌پردازد. قابل ذکر است که اعتبار^۱ پرسشنامه مذکور با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ محاسبه گردید که حدود ۰/۹۲ به دست آمد و روایی^۲ محتوای آن مورد تأیید متخصصان روان‌شناسی و روان‌پزشکی که در جریان اجرای طرح مذکور بوده‌اند، واقع شد.

یافته‌ها

تجزیه و تحلیل داده‌ها در این پژوهش با استفاده از شاخصهای آمار توصیفی نظیر تلخیص یافته‌ها در قالب جدول، میانگین، فراوانی، فراوانی نسبی و نمودار صورت گرفته است.

1 - Reliability

2 - Validity

سؤال اول: مهمترین تغییر زیستی نوجوانان یعنی بلوغ در چه سنی بروز می کند؟

جدول شماره ۱: توزیع فراوانی آزمودنیها برحسب آغازسن بلوغ^۱

سن آغاز بلوغ	سیزده سالگی	دوازده سالگی	چهارده سالگی	پانزده سالگی	یازده سالگی	ده سالگی	نه سالگی	شانزده سالگی	جمع کل
فراوانی ساده F	۷۹	۵۹	۵۳	۲۲	۲۱	۳	۲	۱	۲۴۰
فراوانی نسبی P	۳۲/۹۲	۲۴/۵۸	۲۲/۰۸	۹/۱۷	۸/۷۵	۱/۲۵	۰/۸۳	۰/۴۲	۱۰۰

توجه به داده‌های جدول شماره ۱ نشان می‌دهد که بیشترین تعداد آزمودنیها، آغاز بلوغشان بین سنین دوازده تا چهارده سالگی می‌باشد، با توجه به این که سیزده سالگی سن آغاز بلوغ اکثر آزمودنیها بوده است. همچنین طبق یافته‌های به دست آمده، دامنه رسیدن به بلوغ جنسی بسیار گسترده است.

طبق یافته‌های تحقیق حاضر دامنه سنی رسیدن به بلوغ جنسی بسیار گسترده است. برخی از دخترها در سنین پایین‌تری حتی در ۹ سالگی، و برخی دیگر در سنین بالاتری حتی در ۱۶ سالگی، برای نخستین بار به سن قاعدگی می‌رسند که این نتیجه مطابق با تحقیقات اتکینسون و همکاران (۱۳۷۳) می‌باشد و نیز طبق یافته‌های تحقیقات آنها متوسط سن آغاز قاعدگی در دختران ۱۲ سال و نه ماهگی است. به طور کلی، روان‌شناسان رشد معتقدند که میانگین سن بلوغ برای دختران ۱۳/۵ سالگی است. بر طبق آمار، حدود ۵۰٪ همه دختران بین ۱۲/۵ تا ۱۴/۵ سالگی بالغ می‌شوند و بر طبق یافته‌های تحقیق حاضر، بیشترین تعداد آزمودنیها بدون تفکیک مقاطع تحصیلی آغاز بلوغشان بین سنین ۱۲ تا ۱۴ سالگی می‌باشد و ۱۳ سالگی سن آغاز بلوغ اکثر آزمودنیها بوده است. بنابراین لازم است تا صادر، حدود شش ماه قبل از بروز بلوغ جسمانی اطلاعات مورد نیاز نوجوانان در خصوص مسائل مربوط به قاعدگی را به فرزندان دختر خود پیاموزد تا از مشکلات بعدی جلوگیری به عمل آورد.

۱- برای ارائه بهتر نتایج، داده‌های مربوط به تمام جداول بر حسب میزان اهمیت تنظیم شده‌اند.

سؤال دوم: نوجوانان اطلاعات خود را در زمینه بلوغ از چه راههایی کسب می کنند؟

جدول شماره ۲: توزیع فراوانی آزمودنیها برحسب منبع کسب اطلاعات مربوط به بلوغ

منبع کسب اطلاعات		والدین		دوستان		کتاب		فیلم و سینما		مجلات و روزنامهها	
		بلبی	خیر	بلبی	خیر	بلبی	خیر	بلبی	خیر	بلبی	خیر
فراوانی ساده F		۲۱۹	۲۱	۱۶۶	۷۴	۱۱۵	۱۲۵	۷۷	۱۶۳	۴۷	۱۹۳
فراوانی نسبی P		۹۱/۲۵	۸/۷۵	۶۹/۱۷	۳۰/۸۳	۴۷/۹۲	۵۲/۰۸	۳۲/۰۸	۶۷/۹۲	۱۹/۵۸	۸۰/۴۲

یافته‌های جدول شماره ۲ نشان می‌دهد که نوجوانان از منابع مختلفی برای کسب اطلاعات درباره مسائل مربوط به بلوغ استفاده می‌کنند، ولی بیشترین تعداد آزمودنیها از والدینشان به عنوان مهمترین منبع کسب اطلاعات در این زمینه استفاده کرده‌اند. تحقیقاتی که در این زمینه توسط بروکزگان و رایتر (۱۹۹۰) صورت گرفته، حاکی از آن است که اساساً به دلیل رابطه نزدیکتر دختران با مادران، در مقایسه با رابطه پسران با پدرانشان، اطلاعات و آمادگی دختران درباره مسایل مربوط به بلوغ بیشتر از پسران است. بعلاوه، چون ارتباط کلامی و توانایی ایجاد رابطه صمیمانه و نزدیک در بین دختران بیشتر از پسران است، آنان اطلاعات و آمادگیهای بیشتری در مسایل مربوط به بلوغ جنسی به دست می‌آورند، اما پسران که ارتباط کلامی و رابطه دوستانه کمتری با والد خود دارند، اطلاعاتشان درباره تغییرات بدنی خود نیز محدودتر است. آن مقدار اطلاعاتی هم که پسران از همسالان خود به دست می‌آورند به گونه‌ای است که بیشتر به رفتار جنسی مربوط است تا به دانش تحول جسمی و جنسی بلوغ. در واقع طبق یافته‌های این پژوهش، رابطه نزدیک و صمیمانه بین مادران و دختران می‌تواند دلیل قانع کننده‌ای برای این نکته تحقیق حاضر باشد که آنها از مادرانشان به عنوان مهمترین منبع کسب اطلاعات در زمینه مسایل مربوط به بلوغ استفاده بکنند. همچنین طبق بررسی لطف‌آبادی (۱۳۷۸) دخترانی که مادران تحصیل کرده دارند از همان آستانه بلوغ، اطلاعات بیشتری درباره چگونگی تغییرات بلوغ خود به دست می‌آورند و آمادگی آنان برای پذیرش وضعیت جدیدشان بیشتر است. ارتباطات مادران و دختران در این گروه اجتماعی، نزدیکتر و قویتر است و

آموزش جنسی مناسبتری به دختران داده می‌شود و به همین دلیل، بروز تغییرات بدنی و نخستین قاعدگی پدیده‌های طبیعی و قابل قبول تلقی می‌شود، اما در میان اکثریت افراد جامعه، این رابطه بین مادران و دختران معمولاً آن قدر نزدیک و صمیمانه نیست که اطلاعات و آمادگی‌های لازم برای پذیرش این تحولات را در اختیار دختران قرار دهند، از این رو نگرش این گروه بزرگ از دختران نسبت به این پدیده نسبتاً منفی است. در پژوهش حاضر به دلیل سطح فرهنگی قابل قبول والدین که منجر به ارتباطات صمیمانه بین فرزندان و مادر شده است، نگرش دختران نسبت به بروز پدیده منارک که با بلوغ جسمانی همراه بوده است تحت تأثیر قرار گرفته است. بنابراین لازم است مسؤولین فرهنگی کشور تلاش گسترده‌ای را در خصوص تعمیق روابط دوستانه بین نوجوانان و والدین مبذول دارند. نکته قابل توجه دیگری که از یافته‌های این تحقیق به دست می‌آید این است که به لحاظ برجسته بودن نقش دوستان، مطبوعات و سایر رسانه‌های گروهی در اطلاع رسانی بلوغ، حساسیت خاص در خصوص ارتباطات نوجوانان با هم سن و سالان به عمل آید، بعلاوه، که در انتخاب کتابها و مطبوعات توجهی ویژه اختصاص یابد.

سؤال سوم: نوجوانان چه واکنشی در قبال واقعه مهم بلوغ از خود بروز می دهند؟

جدول شماره ۳: توزیع فراوانی آزمودنیها بر حسب نحوه واکنش به اولین علائم بلوغ^۱

نحوه واکنش	ترس	واکنش طبیعی	احساس بزرگی	احساس ناراحتی	اضطراب	پرخاشگری	جمع کل
فراوانی ساده F	۹۷	۵۵	۳۱	۲۹	۲۴	۴	۲۴۰
فراوانی نسبی P	۴۰/۴۲	۲۲/۹۲	۱۲/۹۲	۱۲/۰۸	۱۰	۱/۶۷	۱۰۰

همان‌طور که در جدول شماره ۳ مشاهده می‌شود، نوجوانان نسبت به اولین علائم بلوغ واکنشهای مختلفی دارند و طبق نتایج به دست آمده بیشترین تعداد آزمودنیها نحوه واکنششان در برابر نخستین علائم بلوغ همراه با ترس بوده است. چنانچه واکنش پرخاشگری، اضطراب،

۱. برای ارائه بهتر نتایج، داده های مربوط به تمام جداول بر حسب میزان اهمیت تنظیم شده اند.

ترس و ناراحتی را با یکدیگر جمع کنیم، حاکی از آن است که بلوغ زیستی توأم با تحقیقات بوکاتکو و داهلر (۱۹۹۲) در زمینه نحوه واکنش دختران نسبت به اولین علائم بلوغ به عنوان یک پدیده ناگهانی و معمولاً غیر منتظره حاکی از آن است که دخترانی که اطلاعات لازم درباره بروز بلوغ خود نداشته‌اند یا با بلوغ زودرس مواجه بوده‌اند، نسبت به وقوع نخستین عادت ماهیانه نگرش منفی داشته‌اند، در حالی که سایر دختران دارای نگرشی آمیخته از احساسات مثبت و منفی بوده‌اند. با بررسی نحوه واکنش دختران به اولین علائم بلوغ در تحقیق حاضر این نتیجه حاصل شد که بلوغ زیستی در دختران توأم با احساسات مناسبی نبوده است و با توجه به تحقیقات بوکاتکو و داهلر در این زمینه این نکته به دست می‌آید که بسیاری از دختران اطلاع و آمادگی لازم را برای وقوع این مسأله به دست نمی‌آورند و یا گاهی اطلاعات نامناسب و خرافی موجود درباره این مسأله را درونی می‌کنند که این مسأله باعث ایجاد نگرشی منفی نسبت به علائم بلوغ می‌شود و نتیجه این که بلوغ زیستی دختران توأم با احساسات نامناسبی از جمله ترس و اضطراب خواهد شد. بنابراین به منظور جلوگیری از عوارض ناشی از این اندیشه منفی که می‌تواند اثرات جبران ناپذیری بر نوجوانان بگذارد و حتی در برخی موارد منجر به اقدامات خطرناکی همچون خودکشی شده است، لازم است تمام منابع اطلاعاتی، که مرجعی برای نوجوانان تلقی می‌شوند با بیانی قابل پذیرش آنان به طرح نکات مثبت چنین رخدادی زیستی بپردازند و آنها را از جنبه‌های منفی عدم بروز پدیده منارک هشیار سازند تا آنها مشتاقانه منتظر آشکار شدنش باشند. به خصوص در مورد دختران باید حساسیت بیشتری به خرج داد چون قاعدگی خودبه‌خود ترسناک و اضطراب‌انگیز تلقی می‌شود. اما پژوهشها نشان داده است که همین پدیده استرس‌زا هنگامی که در یک تعامل صحیح و توأم با آمادگی قبلی بوده است نه تنها مشکل‌آفرین نشده است، بلکه در انتظار بروز آن روزشماری می‌شده است.

سؤال چهارم: علایق و سرگرمیهای نوجوانان کدامند؟

جدول شماره ۴: میانگین نمرات آزمودنیها بر حسب نوع علاقه و سرگرمی.

میانگین	موضع سرگرمی و علاقه	میانگین	موضع سرگرمی و علاقه	میانگین	موضع سرگرمی و علاقه
۵/۰۴	انجام کارهای دستی و مکانیکی	۸/۲	تماشای برنامه‌های تلویزیون	۹/۴۶	رفتن به سفر و گردش
۳/۹۴	گوش دادن به رادیو	۷/۸۵	مطالعه کردن	۸/۸۸	تفریحات دسته جمعی
		۷/۶	اشتغالات شخصی	۸/۵۸	رفتن به سینما
		۶/۳۸	ورزش کردن	۸/۵۵	گوش دادن به موسیقی

چنان که جدول شماره ۴ نشان می‌دهد، نوجوانان دارای علایق و سرگرمیهای مختلفی می‌باشند، اما آنها رفتن به سفر و گردش را جزء بهترین تفریحات و سرگرمیهای خود می‌دانند. تحقیقات صباغ (۱۳۷۶) در زمینه بررسی علایق دانش‌آموزان پسر حاکی از آن است که ورزش، تماشای تلویزیون، دیدن فیلمهای خارجی از علایق زیاد تا بسیار زیاد نوجوانان می‌باشند. مسافرت، دیدن فیلمهای ایرانی، دید و بازدید از فامیل، دیدار از مسابقات ورزشی، سینما رفتن، اردو، مطالعه کتب غیر درسی، رفتن به پارک و گردش، معاشرت با دوستان، گوش دادن به موسیقی و سرودهای انقلابی از علایق متوسط تا زیادی برخوردار بودند. با مقایسه نتایج تحقیق حاضر که در زمینه بررسی علایق نوجوانان دختر انجام پذیرفت، با یافته‌های تحقیق مذکور که در همین زمینه بر روی نوجوانان پسر صورت پذیرفته است، تفاوت قابل ملاحظه‌ای بین علایق دختران و پسران نوجوان مشاهده می‌شود، از جمله این که طبق یافته‌های تحقیقات فوق، ورزش و تماشای تلویزیون از جمله مهمترین علایق نوجوانان پسر است، در حالی که رفتن به سفر و گردش و تفریحات دسته جمعی از جمله مهمترین علایق و رغبتهای نوجوانان دختر محسوب می‌شود. بنابراین فراهم کردن زمینه مناسب تفریحی برای نوجوانان از جمله موضوعات مهمی است که باید مورد توجه والدین و مسئولین قرار بگیرد و موضوع مهمتر در این زمینه، معنادار ساختن تفریحات می باشد، به این صورت که سرگرمیها فقط برای پرکردن

وقت نوجوانان برنامه ریزی نشود، بلکه زمینه رشد و تحول آنها را نیز فراهم سازد. نکته دیگری که از جدول مذکور مستفاد می‌شود، تقویت هر چه بیشتر محتوای برنامه‌های رسانه‌های گروهی است تا برای نوجوانان جذاب باشد، در غیر این صورت گروه بزرگی از مخاطبان خود را از دست می‌دهد. همچنین موسیقی از جمله موارد مورد علاقه گروه مورد مطالعه بوده است، بنابراین با توجه به این‌که موسیقی زمینه مناسبی برای تقویت روحیه معنوی و یا بالعکس تخریب آن است لازم است که این حیطه از علایق نوجوانان با برنامه‌های شایسته و قابل قبول هدایت شود تا از هرگونه زمینه انحرافی جلوگیری به عمل آید.

جدول شماره ۵: میانگین نمرات آزمودنیها برحسب علاقه به کتب مختلف

میانگین	نوع کتاب	میانگین	نوع کتاب	میانگین	نوع کتاب
۴/۹۲	کتابهای عشقی	۶/۴	کتابهای ادبی	۷/۶۷	کتابهای افسانه‌ای و رمان
۴/۴۴	کتابهای اجتماعی	۶/۱۸	کتابهای علمی	۷/۵	کتابهای پلیسی
۳/۸	کتابهای فنی	۶/۱۴	کتابهای نمایشنامه	۷/۰۶	مجلات و روزنامه‌ها
۳/۵۴	کتابهای اقتصادی	۵/۸۱	کتابهای سرگذشت بزرگان	۶/۹	دیوان اشعار
۳/۵	کتابهای فلسفی	۵/۷۸	کتابهای مذهبی و اخلاقی	۶/۷۲	کتابهای فکاهی و تفریحی
		۵/۳۹	کتابهای تاریخی	۶/۴	کتابهای هنری

یافته‌های جدول شماره ۵ نشان می‌دهد که میزان علاقه نوجوانان بر حسب نوع کتاب متفاوت می‌باشد و طبق نتایج به دست آمده کتابهای افسانه‌ای و رمان و کتابهای پلیسی از بین سایر کتابها بیشتر مورد علاقه واقع شده است. این‌که نوجوانان مورد پژوهش علاقه زیادی به کتابهای افسانه‌ای و رمان نشان داده‌اند از چند زاویه قابل توجه است. اول آن که، پژوهشها نشان می‌دهد دختران نسبت به پسران از مطالعه کتابهای رمان و آنهایی که جنبه فانتزی بیشتری دارد، به فراوانی بیشتری استقبال می‌کنند که در این پژوهش نیز این نکته مورد تأیید واقع شده است. دوم آن‌که چنین کتابهایی به لحاظ ایجاد برانگیختگی بیشتر، خواننده را به طرف خود جلب می‌کند، ضمن این‌که میزان درک و فهم آنها هم نسبت به کتب علمی بیشتر است. سوم این‌که مطالعه گسترده منابع علمی و درسی خستگی ایجاد نموده و لازم است که نوجوان در فرصتهای فراغت از درس به چنین منابعی هم دسترسی داشته باشد تا ضمن استراحت،

توانمندیهای ذهنی خود از زوایای دیگر رشد دهد. و بالاخره این که، در مقطع نوجوانی رشد فانتزی در بالاترین سطح است و این نوع داستانها چون چنین قدرتی را به حد زیادی تقویت می کنند، از طرف نوجوانان مورد استقبال قرار می گیرند. مقایسه آخرین نوع علاقه مندی نوجوانان نیز در تأیید آن چیزی است که مطرح شد، یعنی عدم استقبال از کتابهای فلسفی بیشتر به خاطر خصوصیات سن و سالی است که نوجوان در آن قرار گرفته است. ضمن این که این کتابها انگیزه لازم را برای مطالعه ایجاد نمی کنند، مستلزم آن است که بسیاری از توانیهای هوشی سطوح بالاتر یعنی از نوع تفکر صوری، رشد کرده باشد که اکثر نوجوانها یا در حال رسیدن به این خصوصیت مثبت و متعالی هوش هستند و یا هنوز به این جنبه از توانایی شناختی دست پیدا نکرده اند، بنابراین خیلی از موضوعاتی که در این مقوله می آید، برای نوجوان قابل فهم و درک نیست. در مقابل، کتابهای پلیسی جزء اولویتهای اولیه قرار دارد که باز به خاطر جنبه تحریکی آن و ایجاد حالت برانگیختگی به طور قابل توجهی مورد استقبال واقع شده است، بنابراین توصیه بر آن است که تلاش شود از این کتابها در جهت تنظیم مطالب غنی فرهنگی که رشد و تعالی اخلاقی نوجوان را به همراه خواهد آورد، استفاده گردد.

جدول شماره ۶: میانگین نمرات آزمودنیها بر حسب نوع علاقه نسبت به مشاغل مختلف

نوع شغل	میانگین	نوع شغل	میانگین	نوع شغل	میانگین
پزشکی	۷/۱۵	هنرپیشگی	۶/۳	خدمات اجتماعی	۴/۳۲
مهندسی	۶/۹۵	نویسندگی	۶/۱۶	کارآزاد و تجارت	۴/۲۶
حقوقی و وکالت	۶/۸۴	طراحی و آرایشگری	۶/۱۲	کارهای صنعتی	۲/۸
افسری و پلیسی	۶/۶۷	کار در شرکتهای خصوصی	۵/۷۲	کارهای مکانیکی	۲/۶۶
خدمت در هواپیمایی	۶/۵۸	مشاغل مربوط به علوم	۴/۸۶	کارهای کشاورزی	۲/۲۳
فرهنگی (معلم، استادی)	۶/۵۵	خدمت اداری	۴/۴۵		
خلبانای	۶/۵۵	خدمت در مکانهای مذهبی	۴/۳۶		

یافته های جدول شماره ۶ نشان می دهد که میزان علاقه نوجوانان بر حسب نوع شغل متفاوت می باشد و طبق نتایج به دست آمده شغل پزشکی، مهندسی و وکالت از بین مشاغل

ذکر شده، بیشتر مورد علاقه آنها واقع شده است. در نظر سنجی که توسط مرکز تحقیقات، مطالعات و سنجش برنامه‌های سازمان صدا و سیما (۱۳۷۳) از نوجوانان و جوانان در مورد آرزوهای شغلی آنها به عمل آمد، بیش از نیمی از پاسخگویان به مشاغل رده بالا مانند پزشکی، مهندسی، استادی و خلبانی به عنوان آرزوهای شغلی خود اشاره کردند. با مقایسه نتایج تحقیق حاضر که در زمینه بررسی علایق نوجوانان نسبت به مشاغل مختلف صورت پذیرفت، با یافته‌های نظر سنجی سازمان صدا و سیما، شباهت قابل ملاحظه‌ای بین آرزوهای شغلی آزمودنیها مشاهده می‌شود، به طوری که در هر دو تحقیق، مشاغل پزشکی و مهندسی در اولویت‌های نخست از نظر میزان علاقه نوجوانان قرار دارند. همچنین طبق یافته‌های تحقیق حاضر، مشاغلی که دارای وجهه اجتماعی بالایی در جامعه هستند و همچنین درآمد خوبی دارند، بیشترین محبوبیت را در میان نوجوانان دارند که این یافته با نتایج نظر سنجی فوق مطابقت دارد. این که اکثریت قریب به اتفاق نوجوانان، علاقه‌مند به مشاغل سطوح بالای اجتماعی و اقتصادی می‌باشند، قابل توجه و ستایش است، اما خانواده‌ها و نوجوانان باید به این نکته توجه داشته باشند که چند درصد امکان دسترسی به این موقعیتها را دارند، از آنجایی که تعداد معدودی امکان چنین شرایطی را دارا خواهند بود، بنابراین ضمن فراهم نمودن شرایط دستیابی، باید زمینه مقابله با شکستهای احتمالی را فراهم نمود تا از خزیدن نوجوانان به حالت‌های ناخوش و مرضی، جلوگیری به عمل آید. در واقع سازگاری شغلی از جمله موضوعات مهم و مورد توجه بهداشت روانی است که نقش مؤثری در سلامت روانی افراد ایفا می‌کند. با توجه به این که جامعه نیز در ایجاد فکر رقابتی جهت دستیابی به این نوع مشاغل مؤثر است همواره بایستی این نکته مورد توجه دستگاههای مختلف قرار بگیرد که پیشگیری بسیار مهمتر از درمان شرایطی است که خود آنها به آن دامن زده‌اند. نکته قابل توجه دیگر در نتایج بدست آمده، نقش جنسیت در انتخاب مشاغل است که اکثریت نوجوانان مورد بررسی در پی کسب شغلی هستند که توانایی روانی و جسمانی در آن لحاظ شود و از همه مهمتر این که هیچ کدام از آزمودنیها به شغل خانه‌داری که بسیار مهم است بهایی نداده‌اند یا آن را به عنوان یک شغل نپذیرفته‌اند.

سؤال پنجم: والدین چه نوع رابطه‌ای را با نوجوانان خود دارند؟

جدول شماره ۷: میانگین نمرات آزمودنیها بر حسب نوع روابط والدین

میانگین	نوع رفتارهای والدین	میانگین	نوع رفتارهای والدین	میانگین	نوع رفتارهای والدین
۶/۴۴	اصرار در مسافرت یا غیر	۷/۴۲	عدم اجازه در انتخاب مدرسه و دوستان	۸/۵۴	به چشم کودک نگاه کردن
۶/۲۶	عدم پرداخت مرتب پول ماهانه	۷/۰۲	کنترل کردن کارها	۸/۴۷	تمسخر کردن
۵/۶۸	اصرار در غذا خوردن	۷/۰۱	ایراد به آرایش و انتخاب لباس	۸/۳۸	سرزنش کردن
۵/۴	نصیحت کردن	۶/۹۴	انتقاد کردن	۸/۲۲	الگو قرار دادن خواهر و برادر
۳/۹۲	نگرانی از سلامتی	۶/۹۲	اعتراض به پارتی رفتن و مهمانی دوستانه	۸/۱۳	قطع کردن کار
		۶/۹	حسابرسی دقیق پول ماهانه	۸/۰۶	ایجاد محدودیت
		۶/۵۸	اعتراض به بزرگ بودن	۷/۹۶	بازخواست کردن

همان‌طور که در جدول شماره ۷ مشاهده می‌شود، میزان نارضایتی نوجوانان بر حسب نوع رفتارهای والدینشان متفاوت می‌باشد. طبق نتایج به‌دست آمده بیشترین نارضایتی را نوجوانان از رفتار به چشم دیده شدن و تمسخر و سرزنش شدن توسط والدینشان دارند. نوجوانی مرحله برزخ بین کودکی و جوانی است، به‌طوری که در برخی از شرایط با نوجوانان برخوردی بزرگسالانه و در برخی موارد برخوردی کودکانه دارند که برای خود نوجوانان هم این طرز برخورد ایجاد سؤال و حتی احساس ناایمنی می‌کند، به این صورت که اگر بزرگ شده است پس چرا عده‌ای هنوز او را در این نقش قبول ندارند و اگر کودک است پس چرا از او مسؤلیت افراد بزرگسال را می‌طلبند. آنچه در این مرحله برای نوجوان بسیار مهم است، پذیرش او در نقش افراد بزرگ شده است و نتایج پژوهش حاضر هم این موضوع را به خوبی نشان می‌دهد که چقدر نوجوان از این برخورد احساس ناراحتی و نارضایتی میکنند. تحقیقات

اکثر روان‌شناسان تحولی از جمله هافنانگ و سیفرت (۱۹۹۷) و هافمن و همکاران (۱۹۹۴) نیز چنین موضوعی را تأیید می‌کنند. مسأله مهم دیگر در این پژوهش پرهیزدادن والدین و بزرگسالان از تمسخر و سرزنش کردن نوجوانان است که برای آنها استرس بسیار بزرگی می‌باشد، علاوه بر این، تمسخر و سرزنش باعث خدشه‌دار شدن عزت نفس نوجوان دچار می‌شود و جبران آن بسیار مشکل خواهد بود. موضوع دیگر، الگو قرار دادن خواهر و برادر یا دیگران است. نوجوانان مورد پژوهش از این‌که والدین همواره خصوصیات دیگران از جمله خواهر و برادر نوجوان را به رخ او بکشند چندان خشنود نمی‌باشند، لذا بهتر است با توجه به اصل تفاوت‌های فردی در روان‌شناسی رشد، والدین به جای مقایسه به شناخت توانمندی‌های نوجوان بپردازند و آنها را مورد تشویق و تأیید قرار دهند تا زمینه پیشرفت هر چه بیشتر فراهم آید. نکته کلی قابل استنتاج از پاسخ‌های ارائه شده آن است که نوجوانان علاقه‌مندند تا به نظرهای آنها توجه شود و آنها را به دیده احترام بنگرند.

سؤال ششم: میزان تأثیرپذیری نوجوانان از دیگران چقدر است؟

جدول شماره ۸: میانگین نمرات آزمودنیها بر حسب تأثیرپذیری از دیگران

عوامل تأثیر کننده	میانگین	عوامل تأثیر کننده	میانگین	عوامل تأثیر کننده	میانگین	عوامل تأثیر کننده	میانگین
والدین	۷/۶۳	رادیو و تلویزیون و سینما	۴/۸۸	آموزگاران و همکلاسیها	۴/۳۲	روزنامه‌ها و مجلات	۳/۴۶
دوستان	۴/۹۹	کتاب مختلف	۴/۴۴	روحانیون	۳/۴۸		

طبق یافته‌های جدول شماره ۸ بیشترین تأثیرپذیری را نوجوانان از والدینشان دارند، سپس دوستان چنین نقشی را ایفا کرده‌اند. با توجه به این‌که والدین نقش اصلی و اولیه را در تأثیرپذیری نوجوانان به عهده دارند، بنابراین لازم است در خصوص رفتارهایی که در ارتباط با دیگران و فرزندان، از خود بروز می‌دهند، توجه کافی را مبذول نمایند، چرا که دقیقاً در رفتار فرزندان خود تأثیر می‌گذارد و آنها نیز همان رفتارها را از خود بروز می‌دهند. این‌که نقش الگویی والدین نسبت به دوستان در مقطع دبیرستان کم‌رنگتر می‌شود نیز موضوع قابل تأملی

است، یکی از آن جهت که این مسأله به عنوان یک نیاز و خصوصیت نوجوانی مطرح است و لذا باید توسط والدین پذیرفته شود و دوم این که در جهت ارائه الگوهای مناسب دوستی از طرف والدین اقدام لازم به عمل آید، چرا که در غیر این صورت زمینه انتخاب دوستان نامناسب فراهم می آید، به ویژه در خانواده هایی که والدین نتوانسته اند یک ارتباط شایسته و قابل قبولی را با نوجوانان خود برقرار کنند. نفوذ قابل توجه دوستان بر روی افکار، رفتارها و عواطف می طلبد که به محیطهای آموزشی توجه خاصی بشود، چرا که نوجوان وقت زیادی را در طول روز در این محیطها صرف می کند. موضوع مورد توجه دیگر نقش کم رنگ روزنامه ها و مجلات است که نوجوانان اظهار داشته اند، چندان از آنها تأثیر نمی پذیرند. این مسأله خود می تواند دو دلیل اصلی داشته باشد یکی این که روزنامه ها و مجلات نتوانسته اند برای نوجوانان چندان نقش مهمی را ایفاء کنند تا مورد علاقه نوجوانان واقع گردند، دیگر اینکه شاید نوجوانان دانش آموز وقت کافی جهت مطالعه و بررسی روزنامه ها و مجلات را نداشتند، در هر صورت، با توجه به نقش مهمی که رسانه های گروهی، خصوصاً روزنامه و مجله می تواند برای نوجوانان ایفاء کند بایستی مورد عنایت مسؤولین مربوط و والدین قرار گیرد تا جایگاه اصلی خود را برای نوجوانان به دست آورند.

سؤال هفتم: میزان رضایت نوجوانان از محیط تحصیلی خود چقدر است؟

جدول شماره ۹: میانگین نمرات آزمودنیها بر حسب نوع نارضایتی از محیط تحصیل

میانگین	نوع نارضایتی	میانگین	نوع نارضایتی	میانگین	نوع نارضایتی
۷/۴۴	ایراد به نوع لباس	۸/۲۹	نبود وسایل (لابراتور، وسایل ورزشی)	۹/۲	نمره کم دادن
۷/۲۴	نداشتن مشاور	۸/۱۶	طرز رفتار معلمان و اولیاء	۸/۸۲	تبعض بین شاگردان
۷	کمبود وقت برای گفتگو	۸/۱۵	بی نظمی در مدرسه	۸/۵۵	کم سوادی معلمان
۳/۸	دیر آمدن معلمان	۸/۰۱	شیوه تدریس معلمان	۸/۵۲	سخت گیری بیجا و سختی درسی
		۸/۰۱	عدم رابطه بین معلم و شاگرد	۸/۵۲	عدم توجه به شاگرد
		۷/۸۸	زیادی شاگردان کلاس	۸/۵۱	بی تربیتی شاگردان

طبق نتایج به دست آمده از جدول شماره ۹ بیشترین نارضایتی نوجوانان از کم نمره دادن و تبعیض گذاشتن معلمان است. نمره برای دانش‌آموزان از اهمیت خاصی برخوردار است، بنابراین اگر امتیاز کمی را در این خصوص دریافت کنند، نتایج نشان می‌دهد که بسیار ناراحت خواهند شد، البته ناراحتی آزمودنیها بیشتر در مواردی است که استحقاق دریافت نمره بیشتری را داشته‌اند، لیکن نتوانسته‌اند آن را به دست بیاورند. تبعیض گذاشتن بین شاگردان نیز از جمله ناراحتی‌های دیگر دانش‌آموزان مورد بررسی بوده است، بنابراین لازم است به حساسیت دانش‌آموزان در این خصوص توجه بیشتری مبذول شود، این موضوع می‌تواند بر جنبه‌های دیگر نوجوانان نیز اثر منفی بگذارد، به طور مثال درس خواندن وی را تحت تأثیر قرار دهد و یا این که رفتار توأم با حسادت را نسبت به نوجوانی که بیشتر مورد علاقه معلم است ایجاد کند که این مسأله خود منشأ بروز رفتارهای نابهنجار بعدی در محیط‌های آموزشی و حتی خانواده و اجتماع خواهد بود. این که نوجوانان دانش‌آموز علاقه‌مندند، معلمان با سطح معلومات بالا داشته باشند، نکته قابل تأملی است، بنابراین در زمینه جذب و فراهم کردن فرصت مناسب جهت ارتقای تواناییهای علمی معلمان بایستی تلاش لازم صورت پذیرد. مسأله مهم دیگری که از یافته‌های این پژوهش به دست آمده است نارضایتی نوجوانان از عدم ارتباط عاطفی لازم بین معلمان و دانش‌آموزان می‌باشد، با توجه به این که برقراری یک ارتباط عاطفی مناسب زمینه‌ساز تأثیرگذاری عمیق بر نوجوانان است و خود این موضوع می‌تواند شرایط مناسبی را برای پیشرفت تحصیلی و رشد عاطفی و اخلاقی فراهم کند، لذا لازم است توسط معلمان و اولیاء مدرسه مورد توجه قرار بگیرد، حتی در خیلی از پژوهشها ارتباط مناسب را مقدم بر آموزش دانسته‌اند.

نتیجه‌گیری

با توجه به نتایج به دست آمده می‌توان یافته‌های آن را به صورت نهایی به شرح ذیل ارائه

داد:

۱. مهمترین تغییر زیستی یعنی بلوغ، در نوجوانان دختر مشهد بین سنین دوازده تا چهارده سالگی بروز می‌کند با این تأکید که سیزده سالگی بیشترین تغییر را به خود اختصاص داده است.
 ۲. نوجوانان مورد پژوهش اظهار داشته‌اند که بیشترین اطلاعات خود را در زمینه بلوغ از والدین و سپس از دوستان، کتاب، فیلم، سینما، مجلات و روزنامه‌ها دریافت داشته‌اند؛
 ۳. دانش‌آموزان اظهار داشته‌اند که واکنش آنها در قبال واقعه مهم و اساسی بلوغ که خاطره‌ای فراموش نشدنی است، بیشتر همراه با ترس بوده است و گروهی هم به واکنش طبیعی، احساس بزرگی، ناراحتی، اضطراب و پرخاشگری اشاره نموده‌اند؛
 ۴. بررسی و علایق و سرگرمیهای نوجوانان حاکی از آن است که مسافرت و گردش جزء بهترین تفریحات و سرگرمیهای نوجوانان تلقی می‌شود و در اولویت بعدی استفاده از گروهی و تصویری و کتاب به خصوص سینما از جایگاه ویژه‌ای برخوردار می‌باشد.
 ۵. نوجوانان مورد بررسی از این‌که والدینشان آنها را به چشم کودک ببینند، تمسخر کنند و سرزنش نمایند، اعلام نارضایتی کرده‌اند، در واقع بیشترین نوع ارتباط والدین خود را با این ویژگیها توصیف کرده‌اند که بایستی به صورت جدی مورد توجه و بازنگری والدین قرار بگیرد؛
 ۶. بیشترین تأثیرپذیری را نوجوانان هر دو مقطع تحصیلی به ترتیب از والدین، دوستان، رادیو، تلویزیون، سینما، کتاب، آموزگاران، روحانیون، روزنامه‌ها و مجلات دارند که لازم است هر کدام از این الگوها به نقش پراهمیت خود توجه کافی داشته باشند.
 ۷. آخرین سؤال مورد بررسی در پژوهش حاضر اشاره به میزان رضایت نوجوانان از محیط تحصیلی خود دارد که در این میان نمره کم دادن معلمان، تبعیض قائل شدن بین دانش‌آموزان و کم سوادی معلمان بیشترین نمره را از نظر نارضایتی به وجود آورده‌اند.
- در جمع بندی نهایی نتایج مذکور، چنین مشخص می‌شود که در این مقطع سنی حساس طیف گسترده‌ای از خصوصیات زیستی (بلوغ) و اجتماعی بر نوجوان غلبه می‌کند که به لحاظ اثرگذاری هر کدام از این عوامل نوع خاصی از ارتباط و برخورد با نوجوان را فراهم می‌کند، بنابراین لازم است نتایج این پژوهش به دقت مورد توجه والدین، اولیاء مدرسه و سایر افراد

مربوط قرار گیرد تا زمینه رشد مناسب برای این قشر مهم و آینده ساز هرچه بهتر و مساعدتر فراهم گردد.

منابع

- ۱- آقا محمدیان، حمیدرضا و همکاران (۱۳۷۶). روانشناسی رشد (۱) با تأکید بر بهداشت روانی. چاپ دوم، تهران: میثاق.
- ۲- اتکینسون، ریتال. و همکاران (۱۳۷۳). زمینه روانشناسی (۱). ترجمه محمدتقی براهنی، و همکاران، تهران: رشد.
- ۳- احدی، حسن؛ محسنی، نیکچهر (۱۳۷۶). روانشناسی رشد (مفاهیم بنیادی در روانشناسی نوجوانی و جوانی). تهران: بنیاد.
- ۴- اخوان کرباسی، صدیقه (۱۳۷۶). بررسی شروع علائم بلوغ در دختران دانش‌آموز شهر یزد. چکیده تازه‌های تحقیق در دانشگاهها و مراکز تحقیقاتی ایران، دوره ۸، شماره ۲.
- ۵- صباغ، عبدالمجید (۱۳۷۶). بررسی علائق دانش‌آموزان پسر مقطع راهنمایی شهرستان اهواز. چکیده تازه‌های تحقیق در دانشگاهها و مراکز تحقیقاتی ایران، دوره ۶، شماره ۲.
- ۶- فنخراهی، محمد (۱۳۷۲). بررسی تأثیر زمینه‌های اقتصادی- اجتماعی و موفقیت تحصیلی بر گرایش‌های شغلی دانش‌آموزان دبیرستانهای شیراز. چکیده پایان‌نامه‌های ایران، دوره ۷، شماره ۳.
- ۷- فرجاد، محمدعلی، (۱۳۷۶). روانشناسی رشد ۲. تهران، سروا.
- ۸- قمی فر، محمد (۱۳۷۸). روشهای هدایت رفتاری نوجوانان و جوانان. تهران: رویان.
- ۹- لطف آبادی، حسین (۱۳۷۸). روانشناسی رشد (۲): نوجوانی، جوانی و بزرگسالی. تهران: سمت.
- 10- Hoffman, L. & etal. (1994). *Development Psychology today*. sixth Ed, New York, M.H.I.
- 11- Seifert, K.L., Hoffnung, R. J., (1996). *Child and Adolescent Development*. Fourth Ed., Houghton Mifflin com.